

VEDEZ
CASOPIS
za šolsko mladost.

Tečaj III. V sredo 29. velk. travna (maja) 1850. **List 22.**

Pomlad me ne mika.

Oživéla je naráva,
V cvétju je vijólica,
V cvetju verta tudi sláva
Je dišéca róžica.

Zaželjena pómlad míla
Verne zemlji se nazáj,
Vígred se je poverníla,
Je veselje njé spremláj.

Al veselja meni malo
Pač rodíla je pomlád;
V zemlji séme je zastálo,
V sémenu zastál je sád.

Zgubil sim, kar mi je bilo
Cez vse drugo preljubó,
Mamico preseréčno, mílo,
Mater svojo predragó.

Zgube té mi ne poverne,
Pómлади lepota vsa
Vláčijo meglé se černe
Okrog dúha mojega.

Žalost zgube prevelíka
Séga v klaverno sercé,
Toraj pómlad me ne mika,
Rože me ne veselé.

M. Valjavec.

V jamo pade, kdor jo drugemu koplje.

Povest, spisal Koseski.*))

V pervej polovici šestnajstega stoletja je živel med neštevilno družino turškega cesarja, Šultana Selhuma, v Carigradu neki mlad rob ali sužen, izobrazene pameti in velike osebne urnosti. Bil je tanke čverste postave, gladkookroglega obraza, lepo rudečega lica, černih bistrogledajočih oči, in takó prijetnega obnašanja, da se mu je vsako serce na prvi

*) Po blagovoljnem dovoljenju slavnega gosp. spisatelja bodemo to prelepo povest iz „Novic“ 1845 v štirih razdelkih s spremenjenimi oblikami ponatisnuli.

vid odperlo. Čistoglasno, kakor slavec, je peti, ino k petju takó lično citre prebirati znal, da se mu je v zamaknjenem posluhu vse čuditi moralo. Vse ga je poznalo in ljubilo, vse le lepega dvorskega roba imenovalo. Njegova pridnost, njegova zvestoba, njegova ljubezen do Sultana, gospodarja, so bile sloveči lepoti enake, s katero je vse znance obajal.*) Sultan ga je zavoljo tega neizmerno rad imel, in več ga je cenil, kakor polovico svoje druge družine. Slišali smo nekega slave vrednega Černogorca terditi, da je bil slovenskega naroda, kar brez prisege radi verjamemo, ker njegove lastnosti primerimo čverstim postavam, nenavadnej pridnosti, krasnej lepóti in bistremu duhu naših junaških mladencev ino jih po vsem enake sodimo. V nekih starih bukvah smo našli, da je bil na Korcirkem otoku, blizo Albanije, od pobožnih staršev kupčískega stanú rojen, lepo v keršanskej veri podučén, v desetem letú starosti od korzarjev ali morskíh roparjev, na bregu imenovanega otoka vjet ino v Carigrad prodan. Opomniti moramo, da je ž njim vred tudi njegova mlajša sestra, Jelica imenovana, vgrabljena bila, ter da on potem več ničesar od nje ni zvediti mogel.

Zdaj, ko mi od njega govorimo, je bil ravno dvajset let star. Dobro je pomnil, da so ga v mladosti Ivana, in očeta njegovega Jurja klicali. V Saraju so mu pa le Lamprin rekli, in takó ga bomo tudi mi priboduíč imenovali.

Te dobe je Sultan Selim nekega neotesanega Azijata mohamedanske vere in turkomankega plemena za skrivnega dvorskega ključarja imel. Po imenu se mu je Hasan, po imenitnej službi pa Kizlaraga reklo. Bil je mož mogočen, bogat, prevzeten, častigladnega, zavistnega, do zadnje žile strupenega sercá. Čednost, urnost, lepota in sreča našega Lamprina so ga grozno v hudobno dušo pèkle. Prijazne besede, s katerimi je Sultan sploh Lamprina nagovarjal, so bile ojstre britve za serce njegovo. Bal se je,

*) Obajati, omamiti ali obsenétiti.

da bi ga sčasoma ti pridni in izobraženi mladeneč v cesarskeji milosti ne prehitel. Zatorej neprejenljivo misli, kakó bi mu škodo naklonil in cesarsko ljubezen odvernul. Toda kaj se zgodi? Hasan Kizlaraga se Sultanu Selimu neki dan neizrečeno zameri. S kakim djanjem ali opuščanjem, nismo zvediti mogli. Sultan o temu ni govoril. Rečene stare bukve nam toliko razodenejo, da se je Sultan grozno razserdil, da je Hasana v hipu iz službe djati, njemu vse premoženje vzeti, ter iz Carigrada spoditi ga zapovedal. Hasanov obup in trud in stok so bili zastonj, zastonj vse prošnje njegovih prijatlov. Otetbe za njega kar več upati ni bilo. Zdaj se Lamprin k jeznemu cesarju poda, prosi in prosi takó milo, serčno in takó dolgo, da njegovo serce popolnoma vtolaži ino v korist nesrečnega Hasana gane. Sultan odpusti, pri tej priloznosti pa reče našemu Lamprinu te pomenljive besede: „Zarad tvoje čiste duše, zarad tvoje lepe prošnje, zarad milosti moje do tebe prizanesem in pozabim. Ti pa ne pozabi mojega svarjenja in se vari te hudobne kače, da te za plačilo v persi ne piči.“

Bajram, zapovedani turški tridanski praznik, se bliža. V saraju *) je nenavadno gibanje. Kizlaraga, po zaslugah našega Lamprina v cesarskeji milosti ohra-njen ino v službi poterjen, stojí na vratih cesarskega harema **) in zapoveduje na levo in na pravo. Očitno je veliko opravila. Dvor in ulice so polne černih in belih sužnih in drugih postrežnikov. Brez prenehanja se donaša neprecenljivo blago v skrinjah slonokostenih in zlatih posodah, ter spravlja se v naj lepšo hišo celega Carigrada, v naj imenitniše zidovje čudopolnega harema. Ni ga jezika, da bi izrekel neznano bogastvo kašmirskega ogrinjala, kineške svile, sibirske kožuhovine, arabskega kadila, dragega kamenja, blišečih diamantov in snežnobelih biserov, ko zdaj se tukaj druží v okinčenje ene umerjoče osebe.

*) Saraj je pravi gradu turškega cara (cesarja).

**) Harem je stanica za žene. Turški car in vsak Turek sme po mahomedanskeji veci toliko žen imeti, kolikor jih more preživiti.

Po hiši se suče Kehaja Kaduna, vikša pazljivka cesarskega ženstva, ter zapoveduje, kam in kakó se vse v red postaviti ima. Mudí se; pred praznikom mora vse olišpano biti, kakor poslopje naj bogatejše kraljice, kakor stan naj krasniše cesarske neveste, kér namenjeno je v dar Tamulii, izvoljeni prijatlici mogočnega Sultana, neizmerno bogatega Selima. Petdeset odalísk, lepih mladih sužnih deklic, je v postrežbo nove gospodinje pripravljenih. O gromenju carigrškega streljarstva pride prvi bajramski dan in Tamulija stopi v svoje novo domovje. Roža in limbar se skrijeta pred njeno lepoto; naše pero omaga popisati jo.

(Dalje sledí.)

Zvezana in razvezana gorkota.

Gorkota je v vsih pozemeljskih rečéh pričijoča, pa v zvezanem ali spéčem stanu takó, da je ne čutimo, da nas clo nič ne greje, in da pri taki zvezani gorkoti bi od mraza poginili. Če se pa gorkota v večji méri razveže ali zbudi, da se na vse kraje razširja, jo čutimo in ji pravimo razvezana ali zbujena, prosta gorkota. Taka nas greje, tudi bi nas, ko bi je preveč bilo, spékla. Led je merzel; če bi ga pa človek v dveh večjih kosih kos ob kos prav hitro dergnil, se bo v njem spéča gorkota zdramila ali razvezala, in ga bo topila. Če bi kovác v naj hujem mrazu kako želézice na nákovalu prav čversto s kladvom tolkel, bo zadnjič tako žeréče, da si lahko ž njim oginj na ješi zanéti. Divji ljudje si oginj zanetijo, ker bolj mehek in suh lés ob bolj terdega pa zlo hitro dergnejo; takó si v lesu spéčo gorkoto zbudé. Če z je-klom prav naglo ob krêmen vdariš, se bo tudi spéča gorkota zdramila, in se ti v ognjenih iskricah pokazala. Kedar te v roke močno zebe, žuliš roko ob roko, da bi kaj gorkote v njih obudil.

Pri vsacem gorenju se gorkota razvezuje, in večí ko je oginj, se tudi več gorkote po njem zbudi. V vsih

človeških in živalskih telésih, ki s pljuči dihajo, se zvezana gorkota razvezuje ali zbuja, in ta je, ktera nas greje; in če od leté preveč zgubivamo, pravimo, da nas zébe. Pri gasenju živega apna z vodo se kaj veliko spé-če gorkote zdrami; takó tudi pri vinovrenju i. t. d. Mokro seno, na debelo zloženo, začne gnjiti in tako vročino napravi, da se vname; toraj mokrega sena ne kopiči. Suhe opeke (cegli), v mokro seno položeni, vlečejo mokroto nase, in razpadanje sena vstavlja. Če pa soli ali solnitarja s snegom ali s stolčenim ledom v primeri zmesáš, bo ta zmes veliko bolj merzla, kakor je bila popred; zakaj veliko veliko razvezane gorkote taka zmes povzije, ali v sebi zveže. Pritisni berž na tako zmes v skledi kak pladnik ali okrožnik, vlij va-nj malo vode, in če ravno zdaj skledo na oginj deneš, bo popred gori v pladniku voda zmerznila, kot zmes v skledi se stopila; tako naglo bo zmes iz vode gorkoto požerla. To je zastavica: na ognju léd narediti. Nevednim bi bila to, se ve da, copernija.

(Po Vertovc. kem.)

Kratka slovnica slovenskega jezika.

§. 11. I. sklanja.

(Dalje.)

8) Enozložna imena dolgega naglasa dobivajo v edinobrojnem rodivniku namesto *a* tudi dolg *á*, ali *ú*, pred nekterimi končaji pa zlog -*ov*- izveč; n. p. dúh, duhá, duhóvi . . ., dár, darú, daróvi . . . Nektera teh imajo v višebroju dolg *i*, ali *jé* namesto *i*; n. p. dár, dari, las, lasjé, móž, možjé i. t. d. Vendar je tudi pravilna ali redna sklanja navadna. *)

9) Lónec, móž, konj, otrók imajo v višebrojnem rodivniku; lónce, móž, kónj, otrók; slišijo se pa v tem sklonu tudi praviloma sklanjati. (Murko str. 16.) Lás ima (zbornó) lá s. Ime otrok premeni v višebroju zlog *ki* vselej v *ci*; n. p. otroci, pri

*) Namesto *i* se stavi *i*, ali *jé*, kedar se zbornó, t. j. števila ne imenovaje govori; n. p. Dari berem, pa sim še le tri dare (ali darove) nabral. Lasjé so sivi; samo štirje lás i so černi. — Ker pa tega razločka ne najdemo v vsih imenih te verste, in tudi v nazočnih ne povsod; naj se začetikom s to posebnostjo glava preveč ne beli.

otročih, z otroci. — Dež in zlod dobivata pred končaje drugih sklonov j: dež, dežja . . ., zlod, zlodja . . .

10) Nepraviloma se sklanjate imeni: dan, dom; n. p.

1. Dan 1. dnéva 1. dnévi.

2. dnéva (dné) 2. dní 2. dní.

3. dnévu 3. dnévoma (dnéma) 3. dnévom (dnem).

4. dan 4. dnéva 4. dnéve (dni).

5. (pri) dnévu 5. (pri) dnévih (dnéh) 5. (pri) dnévih (dnéh).

6. (z) dnevom 6. (z) dnévoma (dnéma) 6. (z) dnevi (dnémi).

Edinobroj. 1. Dom, 2. dóma (česa?), domá (kje?),

3. domu (čemu?), domú (kam?), 4. dom, 5. (pri) domu, 6. z

domom. Dvobroj in višebroj gresta praviloma.

Pazka. V višebrojnem druživniku se ne sme rabiti - mi, omi ali ami namesto i; n. p. z raki, ne: z rakmi, z rakomi ali rakami, sicer ni razločka med moškimi in ženskimi: s klopmi, z ribami. Ravno zavoljo tega je tudi za moški spol boljši - om kot am, ki je krajnska posebnost. Samo zborna rabljena imajo mi: z možmi, z lasmi.

(Dalje sledi.)

Deveto pismo.

Sin pove svojim starišem, da mu v rokodelskem uku dobro gre, in da bo zdaj učilna leta dostal.

Ljubi stariši!

Danes Vam nekaj veselega pišem. Štiri leta so minula, kar sim dom zapustil, kakor veste, in se v mesto k mojstru učit podal. Ker učilnega plačila niste mogli odrajtovati, ste se, kot Vam je znano, pogodili, da se bom 5 let učil. Pretečeno nedeljo so me pa mojster k sebi poklical in prijazno takole nagovorili: „Matevš! po vaši pogodbi bi se imel ti še eno leto učiti in brez plačila delati. Ker si se pa dobro učil in pridno obnašal, ti bom zdaj eno celo leto spregledal, te koj v nedeljo uka oprostil, in te za pomočnika vzel.“ Ne morem Vam povedati, ljubi stariši, koliko veselje je bilo to za me. Skoraj nemogoče si mi je od konca zdelo, in vendar bo naš mojster, ki mi je kot drugi oče dober, svojo besedo spolnil in od nedelje bom nehal učenec ali fant biti. Vem, da bo, ljubi stariši! ta vesela novica tudi Vas

zlo razveselila. Dobro se mi zdi, da sim težavna leta učenja dokončal, še bolj me pa veseli, da bom zdaj kaj zaslužil, in tudi Vam po moči kaj pomagati mogel. — Zopet se Vam vnovič prav lepo zahvalim, da ste me v uk dali in tako lepo zame skerbeli, vedno bom

Vaš

hvaležni sin

V Kranju 26. velk. travna 1850.

Matevš.

(Deseto sledi.)

Po itirski.

Gavran i golub.

(Basan,)

Po slovenski.

Krokar in golob.

(Basen,)

Mlad vojniki išao je na polje, da se pucati uči. Na jednom dervetu šedeli su gavran i golub. „Ja ću ovomu, svojim govorjenjem oholomu čovjeku dokazati, da i ptice glas imadu, i da pametno i složno govoriti znadu“, kaže gavran, skoči na stablo i počme kratki. Vojnik zapazi gavrana, puška pukne, i gavran mertav na zemlju padne, a prestrašeni golub odleti, govoreći:

„Siromaški berbljavče! s vekšinom je oni, koji muči, najpametnii.

Mlad vojak je šel na polje, da bi se stréljati učil. Na enem drevesu sta sedela krokar in golob. „Jaz bodem temu, s svojim govorjenjem prešernemu človeku dokazal, da tudi ptice glas imajo, in da pametno in zložno govoriti znajo“, pravi krokar, skoči na deblo in počne krokati. Vojak zapazi krokarja, puška pokne, in krokar mertev na zemljo pade, prestrašeni golob pa odleti, govoreč:

„Siromaška berbra! večjidel je tisti, ki molčí, najpametneji.“

Zlate resnice.

Nikdar se v svojem govorjenju ne prenagli, ampak govori vselej premišljivo; nepremišljena beséda je jednaka pognani streli ali pušici, ktera lahko rani, pa se nazaj vzeti več ne more.

Bogatinec se moti, ako misli, da je bogastvo človeku naj večja sreča na svétu; bogastvo nas zapusti na grobu; ali modrost in čednost nas spremite v večnost.

Huda vest je strahovitno občutje človeku v nedrih, ona mori vsako veselje na svetu, in preobrača tudi male nadloge v peklenko terpljenje.

Ko si bil rojen, si jokal, ino okoli stoječi so se veselili; živi tako, da boš, kedar boš vmiral, se ti veselil, okoli stoječi pak jokali.

Cafov.

Smešnici.

Neka žena, iz kmetice gospa, bi se bila v cerkvi rada s tim ponesla, da zna iz bukvic brati. Njena soseda pa viditi, da bukvic prav ne derži, ji reče: „Slišite, bukvice nápak deržite.“ — „Oh, nesrečni otroci! vse bukve so mi doma zmešali“, odgovori domišljivka in misli, da se je kaj premedeno odrezala.

„Danes bode še gromelo,“ reče čevljarsk učenec svojemu tovaršu, ko je gospodinja na vse zgodaj po hiši ropotala. Se ni tega dobro izgovoril, dobi že eno goroko okoli ušesa. „O joj! zaveči, že gromi, treščilo je že tudi.“

Zastavica.

Z b sim ti naj gerja stvar:

Z z me ljubi celo car.

Banka. Blato. Zlato.

Popravek. Na 166. str. pod 5) je ostalo zadnjič zavoljo kasneje pristavljenega -oma „premenita“ nam: premenijo ali premené. — Popravlja je lahko vganljive tiskarske pomote, ki se naj večej pazljivosti vkljub vrinejo, nočemo prostora tratiti.

Slovensko-ilirski slovník.

Čertiti (sovráziti), čertiti.

Červ, cèrv.

Červiv, cèrvljiv.

Červojeden, cervotóčan.

Červojédina, cervojédina, cervotóčina.

Česáti, česati.

Čésen, čésan.

Česmin, suteka.

Čésnja ali **črésnja**, crésnja.

Čésplja, sliva, šljiva.

Čéz, (čéz), préko.

Četert (ne firteljc ali kvart), četvert.

Četértek ali **četértik**, četvèrtak.

Čévelj ali **črévelj**, črévlja, cipela, postol.